ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2023

1/1-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Nusratova H. Ch. Ilmiy-ommabop matn va maqolalarning janriy xususiyati hamda ifoda usullari 6
Rustamova Z. Dialektal korpus korpus lingvistikasining o’rganish ob’ekti sifatida 16
Bakiyeva H. S. Ona tili ta’limida o‘quvchilarning matn ustida ishlash va matn yararish ko‘nikmalarini shakllantirish 21
Рамазанова Р. А. Технология критического мышления на уроках русского языка и литературы 27

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ibadullayev Q. M. O‘rta talimga innovatsiyalarni joriy etishning mamlakatimiz ijtimoiy taraqqiyotidagi ahamiyati 34
Xolmatova S. K. Jismoniy imkoniyati cheklangan o‘quvchilar organizmining funksional holatini baholash uslubiyati 38
Narimbaeva L. K. Talabalarni intellektual-ijodiy qobiliyatini pivojlantipishning muhim xususiyatlari va komponentlari 44
Rustamov L. X. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirish jihatlari 51
Tursaotov A. E. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirishning pedagogik shartlari 55
Mirzakarimova M. M. O‘quvchilarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda clil texnologiyalari 60
Jumanova F. U. Dars- ta’limni tashkil etishning asosiy shakli 64
Обидов А. Э., Джураев А. С. “Адаптив таълим” ҳодисаси ва унинг ўзига хослиги 69
Бозорова М. Қ. Ўқувчи-ёшларнинг миллий-маънавий тарбияси ривожланишида этнопедагогик ғоялардан фойдаланиш 82
Yarashev A. N. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida o‘quvchilarda ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini rivojlantirishning didaktik ta’limoti 86
Otamurodova Sh.Q. Diversifikatsiya tamoyilining talabalar kreativ potensialini yuzaga chiqarishdagi o‘rni 92
Mamanazarova N. K. Xalq ta’limi tizimi boshqaruvida marketing xizmatlarini tashkil etish mexanizmi 100
Egamberdiyeva M. Maktabgacha talim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy rivojlanish kompetentsiyasini shakllantirish usullari 107
Шерматов Б. Б. Педагогические условия реализации модели социально-профессиональной адаптации курсантов 112
Нигманов Б. Б. Формирование здоровьесберегающей модели поведения студентов в период дистанционного обучения 117
Мухамеджанов Ш. М. Педагогические основы формирования ценностного отношения школьников к здоровому образу жизни 122
Нурманова Н. Қ. Применение интегративного модульного обучения как метода повышения качества образования 129

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲӘМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Алтинов И. И. Ўзбекистонлик тиббиёт ходимларининг иккинчи жаҳон уруши йилларида кўрсатган жасорати (Қорақалпоғистон фарзанди, ҳарбий врач, заҳирадаги подполковник, профессор, Заиров Қаюм Сабирович хақида) 135
Давлетбоев Д. Е. Қорақалпоқ халқининг лочини 141

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Asanova U. S. Tálimde xabar texnologiyalar páninde talabalardiń óz betinshe jumislarin shólkemlestiriwdiń ózine tán ózgeshelikleri 148
Isaqov J. A. Grafik ta'lim samaradorligini oshirishda yagona grafikaviy tartibning ta'limiy imkoniyatlari 152
Isaqov J. A. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'qitiladigan o'quv fanlarida qo'llaniladigan grafik tasvir turlari 157
Polotov K. K. To'g'ri chiziq va tekislikning perpendikulyarligi va ikki tekislikning o'zaro perpendikulyarligi 162
Тургунбаев Р. М., Алламбергенов И. Х., Аллаберганов Б. И. Бўлғуси математика ўқитувчиларининг назарий тафаккурини шаллантиришда ўқув тезаурусидан фойдаланиш 167
Azatova S. N. Tenglamalarni yechishga o'rgatishda o'quvchilarda tartibga solish universial o'quv harakatlarini shakllantirish haqida 173

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Shanasirova Z. Y. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash hamda nutqini rivojlantirish yo`llari 179
Xurvaliyeva T. L. Maktabgacha ta'limda art-texnologiyalardan foydalanish 185
Abdullayev A. A. Tabaqalashtirish asosida jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish mexanizmlari 189
Teshabayeva Z. S. Bolalar rivojlanishida ijtimoiy institutlarning ro`li 194
Nosirova R. X. Maktabgacha ta'lim tashkilotining oila, maktab va mahalla bilan hamkorligining klasterli yondashuvlari 198
Xidoyatova N. A. Maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan o'yinlar va ularni tashkil etish metodikasi 204
Karimjonova D. A. Maktabgacha ta'lim muassasalarda tarbiyalanuvchilarni ijodkorligini rivojlantirishning interaktiv metodlari 208
Tursunboyeva M. D. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "ilm fan va tabiat" markazida bolalarni tabiat bilan tanishtirish shakllari 213
Abdijjaborova S. Q. Milliy harakatli o'ynlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini ahloqiy tarbiyalash 218
Soatov E. M. Harakatli o'yinlar klasteri sharoitida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish jihatlari 222
Abdijjaborova S. Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilari harakat faoliyatini jismoniy vositalar orqali shakllantirish muammolari 227
Ismanova M. A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof- muhit va uning muammolari 231
Atabekov F. O. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasi 237
Buriyeva A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "ilk qadam davlat dasturi" asosida o'yinlar orqali bolalarning qobilyatlarini rivojlantirish 241
Ilesova L. A. Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida tarbiyachining tutgan o`rni 244
Abduraximov D. D. Bolalarning muvozanat qobiliyatini shakllantirishda maxsus jismoniy mashqlar komplekslaridan foydalanish 248
Azamatova D. Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlar faoliyatini tashkil etishda steam texnologiyasini qo'llashning ahamiyati 252
Xodjaxanova K. X. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish muammolari 257
Ilesova L. A. Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish 261
Abdullayeva L. U. Bo`lajak tarbiyachilarda akmeologik yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish texnologiyalarini takomillashtirish 267

MAKTABGACHA TA’LIMDA QO‘LLANILADIGAN O‘YINLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Xidoyatova N. A.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasi o’qituvchisi

Tayanch so‘zlar: maktabgacha yoshdagi bola, didaktik o‘yinlar, noan’anaviy, interfaol o‘yinlar, mantiqiy fikrlash, rivojlantirish, faollik.

Ключевые слова: дошкольник, дидактические игры, нетрадиционные, интерактивные игры, логическое мышление, развитие, активность.

Key words: preschooler, didactic games, non-traditional, interactive games, logical thinking, development, activity.

Har bir davlat kelajagining buyuk bo‘lishi haqida orzu qilar ekan, albatta yosh avlodning ta’lim-tarbiyasi, yuksak salohiyati haqida ham fikr yuritadi. Mamlakatimizda yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. O’g’il-qizlarning zamonaviy bilim olishi va xorijlik tengqurlari bilan raqobatbardosh bo’lib ulg’ayishlari uchun zarur shart-sharoit yaratish borasida qilinayotgan ishlar izchil va keng ko’lamda davom etmoqda.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti uzluksiz ta’limning birinchi qadami bo‘libgina qolmay, balki faol, ijodkor va ma’naviy jihatdan boy shaxsni shakllantiruvchi ilk pog‘ona hamdir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim- tarbiya jarayonini yuqori saviyada tashkil etish tarbiyalanuvchilarga ta’limning keyingi bosqichlarida qiynalmasdan davom ettirishga imkoniyatlar yaratadi.

Ma’lumki, maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat turi o’yin hisoblanadi. O’yin bola o’zligining namoyon bo’lishi, uning takomillashuv usulidir. Uni “bolalikning hamrohi” deb atash qabul qilingan. O’yin maktabgacha kichik yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etib kelmoqda.

O‘yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o‘yinni maktabgacha yosh davrida etakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O‘yin tufayli bolaning yuqori rivojlanish bosqichiga o‘tishini ta’minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruhiyatida sezilarli o‘zgarishlar yuz beradi.

O‘yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o‘zaro ta’sir etgan holda shakllanadi. O‘ynayotgan bolani kuzatayotib uning qiziqishlarini, tevarakatrof

to‘g‘risidagi tasavvurini, kattalarga va o‘rtoqlariga bo‘lgan munosabatini bilib olish mumkin.

Shaxsdagi biron sifatni tarbiyalash uchun uning boshqa tomonlarini ham rivojlantirish kerak. Masalan, bolaning o‘yiniga qiziqishini, tashqilotchilik qobiliyatini rivojlantirish uchun mazmun jihatidan boy o‘yinlar yaratilishi kerak. Bolalarning ijodiy o‘yinlarini rivojlantirish uchun esa o‘z navbatida yaxshi tashkil etilgan bolalar jamoasi zarur bo‘ladi.

O‘yinda bola organizmiga xos bo‘lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, guvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o‘yin munosib o‘rin egallaydi.

O‘yin ta’lim va mashg‘ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib juda katta ta’lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ijodiy o‘yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi. bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurini, hayolini, diqqatini, xotirani faollashtirishni talab qiladi, bola masalalarni mustaqil hal qilishga o‘rganadi, o‘ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o‘ylab topadi, o‘z bilimlaridan foydalanish va uni so‘z bilan ifodalashga o‘rganadi.

O‘yinda aks ettirlayotgan narsani bili bolishga qiziqish uyg‘onadi. Ko‘pincha o‘yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini. bilim doirasini kengaytirish uchun hizmat qiladi. Ijodiy o‘yi nni tor didaktik maqsadlarga bo‘ysindirib bo‘lmaydi, bu o‘yin yordamida juda katta vazifalar hal qilinadi.

Qoidali o‘yin bolaning sensor rivojlanishini, taffakkur va nutqini, ixtiyorsiz diqqatini va xotirasini, har xii harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o‘yin ma’lum didaktik maqsadga ega bo‘lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Ta‘limning o‘yin shaklida bo‘lishi muhim ahamiyaiga ega bo‘lib bolaning umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Ta’limning o‘yin shaklida bo‘lishi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bolaning yosh xususiyatlariga mos keladi. Qiziqarli o‘yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o‘yinda bola mashg‘ulotdagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin. Bu ta’lim butunlay o‘yin shaklida bo‘lishi kerak degan gap emas. Ta’lim turli usullar va metodlarni qo‘llashni talab etadi. O‘yin ta’limning shakllaridan biri bo‘lib, boshqa bir metod bilan qo‘shib olib borilgandagina yaxshi natija beradi, bular kuzatish, suhbat, so‘zlab berish va hakozolar.

Bolalarning narsalar, ularni sifati to‘g‘risida bilimlarni mustaxkamlash uchun har xii o‘yinchoqlar, suratlar, uy-ro‘zg‘or buyumlaridan foydalaniladi.

O‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar. “Xaltachada nima bor?” o‘yinning maqsadi o‘yinchoqlaring nomlari bilan tanishtirish va bu o‘yinchoqlar to‘g‘risida bilimlarni mustaxkamlash, tovushlar talaffuzini mashq qildirishdir. “Bu nima?” o‘yinida bolalar qo‘g‘irchoqqa har xil narsalar va ularni ishlatilishi to‘g‘risida gapirib beradilar. Bunday o‘yin guruhda, sayrda, uxlash xonasida o‘tkazilishi mumkin.

Didaktik o‘yinlarda tarbiyachi bolalarni faqat narsalarning nomi va ular nimaga kerakligi bilan tanishtiribgina qomay, balki shu narsalarning shakli, rangi, katta kichikligi, fazoda tutgan o‘rni haqida ham tanishtiradi.

Har bir buyum va o‘yinchoq o‘zining aniq tashqi ko‘rinishiga ega bo‘lishi kerak, o‘yinda esa qo‘yilgan maqsad narsaning asosiy begisini ajrata bilishga imkon tug‘dirishi lozim.

Bunday talabga xalq o‘yinlari o‘z shakliningi aniqligi, rangining tiniqligi bilan ko‘proq javob bera oladi.

Bolalarni aqliy vazifalanii bajarishga undaydigan o‘yinlar ham katta ahamiyatga ega.

Bolalarning rang xaqidagi tushunchalarini mustaxkamlash va aniqlash uchun quyidagi o‘yinlar o‘tkaziladi: sharlarni rangiga qarab to‘plash, “Dumaloqni dumalatish”, xalqachalarni ipga o‘tkazish, “Shu rangdagi dumalaoqni dumalatish”, “Kimda mana bu rangdagi xalqacha bor”, “Kim mana bu rangdagi xaltachani topa oladi” va x.k ..

O’yin jarayonida bolalardagi barcha mavjud omillar ishga tushadi: bola harakat qiladi, so’zlaydi, idrok etadi, qo’l orqali anglash shakllanadi.Shu sababli ham o’yin muhim vosita sifatida namoyon bo’ladi. Ular o’yin orqali atrof-muhit borliqni anglashadi va tafakkur qilishadi. Markazlarda o’yinlarni tashkil etish ham tarbiyachidan yuksak mahorat va kompitensiyani talab qiladi. Markazlar faoliyatini to’g’ri tashkil etish va unga bolalarni yo’naltirish bugungi kun tarbiyachisining asosiy vazifasi hisoblanadi. Markazlarda bolalar:

– Ta’limiy o’yinlar o’ynashadi
– Tajriba-sinov olib borishadi (ilm fan va tabiat markazida)
– Turli rollar ijro etishadi va sahnalashtirishadi
– Kitoblar o’qishadi
– Turli xildagi konstruksiyalar yasashadi va h.k.

Tavsiyalar:

► Markazlar bolalarning yoshiga mos ravishda jihozlansa, bu bolaning dunyoqarashining shakllanishiga yordam beradi;
► Markazdagi har bir buyum yoki o’yinchoq bolaga bilim bera oladigan darajada ma’lumotga ega bo ‘lishi kerak;

► Markazlarning keng va shinam joylashuviga e’tiborni qaratish lozim, chunki bola bu yerda o’zini erkin his qila olsin;

► Bolaning diqqatini o’ziga jalb qiluvchi didaktik materiallarning xilma-xilligini ta’minlash bolada hayotga bo‘lgan qiziqishni osirardi.

Xulosa qilib aytganda, markazlar faoliyatini to‘g’ri tashkil qilish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Markazlarning estetik dizayni bolalar uchun jozibali bo‘lishi va mustaqil faoliyatga bo‘lgan istaklarni keltirib chiqarishi lozim. Ayniqsa, markazlar faoliyatida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish bolalarning ilmli va zukko, el-yurt uchun xizmat qiladigan barkamol avlod bo‘lib yetishishishlarinini ta’minlashga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim berishda didaktik loyihalashtirish keng qamrovli yaxlit muammo va uni o‘rganish, amaliyotga tatbiq qilish lozim.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining qonuni. Maktabgacha ta’lim va tarbiyato‘g‘risida. T.: 2019 yil 16 dekabr, O‘RQ-595-son. Qonun

2. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 8.05.2019 y., PQ-4312

3. Sh.A.Sadikova Maktabgacha ta’limda markazlar faoliyati va uslubiyoti o’quv qo’llanma T: 2022

4. F.Qodirova, Sh.Toshpo’latova, M.Kayumova, M.A’zamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2019.

5. O.U.Hasanboyeva, M.X.Tojiyeva va boshqalar, “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi’’. Toshkent, “Ilm Ziyo”, 2012 y.

6. G’oziyev E.G.Psixologiya.- T.:O’qituvchi, 2006.

7. Sh. A.Sadikova, D.Sh Azamatova Maktabgacha ta`limda markazlar faoliyatining pedagogik innovatsion klasteri Science and innovation international scientific journal volume 1 ISSUE 7

8. D.R.Babayeva “Maktabga tayyorlov yoshdagi bolalarda vatanparvarlik tushunchalarini shakllantirish” Maktabga va hayot 2022.: -38 b.

РЕЗЮМЕ

Maqolada maktabgacha ta’lim tizimiga yangicha yondashuv asosida noan’anaviy darslarni tashkil etishning mazmun-mohiyati, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berishda yangi texnologiyalardan foydalanishning o‘rni va ahamiyati bayon qilingan. Faoliyatlar jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish, uning bolalar tomonidan mavzularni samarali o‘zlashtirilishiga ta’siri asoslangan.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается сущность организации нетрадиционных занятий на основе нового подхода к системе дошкольного образования, роль и значение использования новых технологий в обучении дошкольников. Использование дидактических игр в процессе деятельности основано на их влиянии на эффективное усвоение детьми предметов.

SUMMARY

The article reveals the essence of organizing non-traditional classes based on a new approach to the system of preschool education, the role and importance of using new technologies in teaching preschoolers. The use of didactic games in the process of activity is based on their influence on the effective assimilation of subjects by children.

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеў институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ»
№ 1/1
Нөкис — 2023

Басып шығыўға жуўапкер:
А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:
А. Тилегенов, Р. Утепов

Компьютерде таярлаған:
П. Реймбаев

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 18.01.2023. Форматы 70x100$^{1}/_{8}$
«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.
Шәртли б.т. 52,5 . Нашр. т. Нусқасы _____ Буйыртпа №